

մէջը 33 մեծամեծ հաստ զանգակներ
կան, և երկու կատարեալ ներդաշնակ
եղանակներով կը զարնուին: Եկեղե-
ցւոյս մէջ թաղուած է Ռուպէնս ե-
րևելի պատկերահանը: 1555^{ին} Փի-
լիպպոս Բ Սպանիոյ թագաւորը այս ե-
կեղեցւոյս մէջ մեծ ժողովք մը ըրաւ
Ռսկեգեղման ասպետներու, որոնց ինը
վեհապետաց զէնքերը դեռ ինչուան հի-
մա կը պահուին նոյն եկեղեցւոյն մէջ:

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Անգղիոյ արդի ուսումնական վիճակը:
(Տես երես 248)

Հոս յիշենք միայն I օնտրայի գըւ-
խաժոր քանի մը լրագիրները, որոնք ա-
ւելի վարկ ունին հասարակաց առջև:

Թայմզ. Լ'մենօրեայ լրագիր, սկը-
սեալ 1788^{ին}. Իւրաքանչիւր թերթին
գինն է 5 Բէնի, որ է ըսել կէս ֆրանգ
և տաճկական դրամով երկուք ու կէս
ղուռուշ. ազատական է, քաղաքական
ինդիքներու մէջ լուսաւորեալ, պաշտ-
պան անգղիական եկեղեցւոյ, և ա-
ռանձինն հակառակող աղքատաց վրայ
նոր դրուած օրէնքին: Թայմզ լրագրաց
թագաւորը կը կոչուի շատերէն. և այս
աստիճանի համբաւ որ ունեցած է՝ Պ.
Ուոդրէն է, որ լրագրիս հիմնադրին
որդին է: Սովորաբար 40,000 օրինակ
կը տպուի օրը. իրեն տարեկան մուտքը
միայն վաճառականութիւն վերաբերեալ
ծանուցումներէն 3,000,000 ֆր. է, և
500,000 ֆր. ալ տուրք կը վճարէ միայն
այս մասիս համար. ամենէն աւելի լաւ
կատարելագործուած շոգեշարժ մամուլ
ներով կը տպուի. արդի հրատարակիչը
կը կոչուի Յովհ. Յովս. Լաւըն²:

Սթրինկ Բրնիֆլ. Լաւօտեան յի-
շատակագիր. սկզբնաւորած 1770^{ին}. Ի
սկզբան Ռեի ըսուած կուսակցութեան
կողմն էր, բայց հիմա Ռոպերդ Փիլի.

օտարաց քաղաքականութեան սաստիկ
դէմ դնող է:

Տէյլէ Դեմոկր. () րական նորալուրք.
1846^{ին} սկսած. ամենօրեայ. 3 բէննի է
թերթի մը գինը. ասոր սկսելուն պատ-
ճառը ամէն լրագրաց գինը նուազեցը-
նելու համար եղաւ. անոր համար սկըզ-
բան երկուք ու կէս բէննիով սկսաւ,
բայց վեց ամէն իրեքի հանեցին. ըստ
սկզբանց զուտ ռամկավարական:

Սթրինկ Հերըլտ. Լաւօտեան պատ-
գամաւոր. 1781^{ին} սկսած է. ամեն-
օրեայ ու 5 բէննի. մշակութեան կողմին
վերջին աստիճանի պաշտպան, որով և
Ռոպերդ Փիլի սաստիկ ընդդիմախօս.
որովհետեւ այս պաշտօնեայն եղաւ, որ
ցորենի մաքսը թեթեւցուց և Լ'նգլիա
մտնելը դիւրացուց:

Սթրինկ Բոու. Լաւօտեան թըր-
թաբեր կամ սուրհանդակ. ազնուա-
կան և եկեղեցական գլխաւորաց կողմն
է ու պաշտպան. 1772^{ին} սկսած. 5 բէն-
նի. օտար ազգաց քաղաքականութեան
վրայ լաւ տեղեակ:

Սթրինկ Էպիքրայըր. Լաւօտեան
ազդարար. ազատական և մասնաւորաւ
պէս մահուան պատիժը վերցնելու
պաշտպան. 1793^{ին} սկզբնաւորած. 5
բէննի. 3000^ե չափ բաժանորդ ունի
իր ծախուցը:

Բլեյք Լէճըր. հասարակաց հա-
շուէգիր. 1759^{ին} սկսած է և զուտ աւ-
ւարական է:

Լաւ ամէն լրագիրներս առաւօտնե-
րը կը հրատարակուին: Իսկ ետեւիները
իրիկունը:

Լաւ Բրն. Սուրհանդակ. 3 բէննի.
Տէյլէ Լիուզի երեկոյեան թերթերն
են, որ այս անունով կը հրատարակուին:

Լիւթ. Երկրագունտ. 1811^{ին} սկը-
սած. 5 բէննի. կրօնական ազատու-
թեան կողմնակից է. գրեթէ միայն իր
կուսակցաց հատուածները կ'ընդունի:

Սթրինկ Գրոշ. 1827^{ին} սկզբնա-
ւորած. գինը 5 բէննի. եկեղեցականաց
լրագիր է. անփոփոխ ու հաստատուն
իր սկզբանցը մէջ. ամենայն կերպով
նման է Սթրինկ Հերըլտի. որովհետեւ

1 Անգլ. Walter.

2 Անգլ. Lawson.

երկուքին ալ խմբագիրը նոյն մարդն է :
Սէն . Բրեգան . 1792^{ին} սկսած . 5
բէննի . ազատական . օրը երկու ան-
գամ կը հրատարակուի , առաւօտ և ի-
րիկուն . բայց երեկոյեան թերթը ա-
ւելի յարգ ունի՝ եղած լրերուն և նիւ-
թերուն ճոխութեանը համար :

Երբէն էր Գրեգորիէն . Եւ-
լարկութեան և վաճառականութեան
լրագիր . անտարբեր ու անզանազան քա-
ղաքականութե մէջ . աշխարհքիս ամէն
գլխաւոր նաւահանգիստները թղթա-
կից ունի . անոր համար ամէն վաճա-
ռականաց ալ խիստ հարկաւոր է :

Եւս գլխաւոր լրագիրներէն զատ՝
Լոնտոնի մէջ կան ուրիշ 150 լրագիրը
ալ մեծաւ մասամբ քաղաքական . քաղա-
քական ըսինք . վասն զի Ենգլիոյ մէջ
քաղաքական 570 լրագիրներէն զատ ,
որոնք անվրէպ ամէն օր կը հրատարա-
կուին , կան ուրիշ խել մը շաբաթական
կամ ամսական օրագիրներ ալ , որոնց
մեծ մասը ուսումնական , մատենագրա-
կան և կրօնական նիւթերու և խնդրոց
վերաբերեալ են . գրեթէ ամէն կրօնա-
կան և ուսումնական կուսակցութիւն՝
իր մտաց ու կարծեացը յայտարար միջո-
ցը ունի . միայն Հրէից համար Լոնտոնի
մէջ այս տեսակ երկու օրագիր կայ . մէ-
կը կը կոչուի Վոյս օֆ Իւլթէ . Չայն
Խորայելի . 1845^{ին} սկսաւ . ասոր վախ-
ճանն է Հրէից դարձը . երկրորդը կ'ը-
սուի Վոյս օֆ Ճեֆր . Չայն Գալիֆայ .
1831^{ին} սկսած . ասիկայ ալ հրէութիւնը
կը պաշտպանէ . դարձեալ կայ Եսթի-
վէրս անունով օրագիր մ'ալ , որ կրօնի
բացարձակ ազատութիւն կը քարոզէ .
մասնաւոր շաբաթական օրագիրներ ալ
կան տնտեսական գիտութեան համար :
Գործաւորաց ընկերութիւն մը կայ
Սիոթի Սէնլըսթըրի անուամբ , որոնք
լրագիր անունով թերթ մը կը հանեն՝
իրենց օգտին և շահուն պաշտպանու-
թեանը համար . այս ընկերութիւնս
350,000 համախոհ և կուսակից ունի :
(Երազրաց հնագոյնն է Լոնտոնի լրա-
գիր ըսուածը , որ 1665^{ին} սկսած է , և
տէրութեան պաշտօնական լրագիրն է :

Ենգլիա օրագրաց վրայ բնաւ տեսակ
մը խստութիւն և զգուշութիւն չկայ .
անոր համար ալ օր աւուր վրայ ամէն
տեսակ օրագրաց թիւը կը շատնայ .
բայց այն թուղթը , որուն վրայ օրագի-
րը կը տպեն , տուրք ունի . այս թղթիս
վրայ՝ բաց ի՞նչ այն տուրքէն տպուելէն
վերջը կ'սկիբ մ'ալ կը զարնուի , որն որ
օրագրին մեծութեանը համեմատ կամ
մէկ բէննի կ'ըլլայ , որ գաղղիական
տասը անգամ է և տաճկական դրա-
մով 20 փարա , և կամ կէս բէննի .
իսկ թէ որ յաւելուած ունենայ , անոր
համար ալ մասնաւոր տուրք կը վճարուի :
Դարձեալ ծանուցմանց համար ալ ա-
ռանձին տուրք կայ , որն որ 1833^{ին}
Յուլիսի 5^{ին} սկսաւ . ամէն ծանուցման
համար կը վճարուի մէկ շիլլինգ ու վեց
բէննի , որ տաճկական դրամով ութ
ու կէս ղուռուշ կ'ընէ :

Հոս ցուցակ մը կը գնենք 1849^{ին} օ-
րագրաց ծանուցումներու և կնիքներու
համար վճարած տուրքին :

Իսկ Ենգլիա և Կալէսի իշխանու-
թիւնը 66,159,502 մէկ բէննի կ'սկիբ
վճարեր է . 10,309,233 ալ կէս բէննի :

Եւալմոյն դրամոց գումարը գաղղիա-
կան դրամով կ'ըլլայ Փր . 6,615,950 և
20 սանդիմ , և տաճկական դրամով
33,079,731 ղուռուշ . իսկ երկրորդին
գումարը կ'ըլլայ Փր . 516,461 : 65 . և
ղուռուշով 2,578,308 : 10 :

Սկովտիա 6,288,205 մէկ բէննի կ'սկիբ վճարեր է
205,000 կէս բէննի
Իռլանտա 6,345,227 մէկ բէննի
38,843 կէս բէննի

Լոնտոնի մէջ միայնոյն տարին 160
լրագիր ընդ ամենայն տպեր են 886,108
ծանուցումն , և տէրութիւնը այս ծա-
նուցումներուն համար առեր է 66,458
լիւրէ անգլիս , որ է ըսել 1,700,000
ֆրանգ , և կամ 7,642,670 ղուռուշ :
Լոնտոնի գումար գաւառներու մէջ ծա-
նուցումն տպելու իրաւունք ունեցեր են
232 լրագիրը , որոնք ընդ ամենայն տպեր
են 834,729 ծանուցումն , և ասոնց հա-
մար վճարեր են տէրութեան 62,604
լ . ստերլին : Կովտիոյ մէջ 94 օրագիրը

տպեր են 240,901 ծանուցումն , և ասոր համար տուրք վճարեր են 18,075 Լ. ստ : Խալանտայի մէջ 117 լրագիրք 220,524 ծանուցումն տպեր են , և 11,026 Լ. ստ . տուրք վճարեր են : Խալանտայի մէջ ծանուցմանց տուրքը նուազ է երրորդ մաս մը , այսինքն միայն շիլին մըն է : 1847ին պաշտօնական հաշուին նայելով՝ տէրութիւնը նոյն տարին բոլոր օրագիրներէն այս հետեւեալ տուրքը ժողվեր է .

Օրագրաց կնիքէն	343,278	Լ. ստ .
Ծանուցումներէ	162,734	„ „
Թղթի տուրք	617,245	„ „

1,123,257

Եւս գումարս գաղղիական դրամով կ'ըլլայ 28,081,425 ֆր . և տաճկական դրամով 129,174,555 ղուռուշ , ստեր լինը 115 ղուռուշ դնելով :

Թայմզ լրագիրը միայն տարին 95,000 Լ. ստ . տուրք կը վճարէ տէրութեան , որ է ըսել 10,925,000 ղուռուշ .

Թղթի համար	16,000	Լ. ստ .
Կնքոյ համար	60,000	
Ծանուցմանց համար	19,000	

95,000

Հոս Բնգղիական օրագրաց մեծութեանը վրայ գաղափար մը տալու համար՝ Թայմզի մէկ թերթին հանգամանքը նկարագրենք :

1850ին Մայիսի 7ին Թայմզ իրեն յաւելուածովը 72 էջ էր . ընդ ամէնը 17,500 տող և մէկ միլիոն գիր կը բովանդակէր . և հայկական գրքով մը աւելի ճիշդ գաղափար տալու համար՝ մեր նոր տպած գրաբար աշխարհագրութեան հարիւր տասը թուղթը կամ երկու հարիւր քսան թիւը ըսել է , բայց բոլոր երեսները լեցուն :

Մէջի դրուած նիւթերուն կողմանէ՝ հինգին երկու մասը երեկոյեան ժամը եօթնէն ետքը (ըստ Եւրոպացւոց) շարագրուած , շարուած , սրբագրուած ու տպուած պէտք էր որ ըլլար . յաւելուածը եօթը յիսուն վայրկենին մամուլ մը տաճ էր . թերթին առաջին ձևը առաւօտեան ժամը չորսին մամուլ դրուած էր , իսկ երկրորդ ձևը երեկոյեան չորսին .

նոյն օրն որ քիչ օրինակ տպուած էր , իրիկունը ժամը վեց և 15 վայրկենին 7,000 օրինակ տպուած ու հրատարակուած էր արդէն . ժամը մօտ եօթն ու կեսին 21,000 եղաւ տպագրեալ և սրբուեալ օրինակաց թիւը , և եօթն ու 45 վայրկենին 34,000 . որով այսչափ հազար օրինակը առ առաւելն երկուք ու կէս կամ իրեք ժամու մէջ տպուած է :

Բնէնէն շատ օրինակ 1848ին Մարտի 1ին տպեց , այսինքն 54,000 . և նոյն օրը ուրիշ օրերէն շատ աւելի նիւթ կը բովանդակէր՝ պատճառաւ Եւրոպայի ամէն կողմը խռովութիւն սկսելուն . նոյն օրը գործածած թղթին ծանրութիւնն էր 7,000 քիլոկրամ . իսկ սովորաբար ամէն օրուանը 5,000 քիլոկրամ է . 110 շարող և 25 տպող ունի , որոնք անընդհատ կ'աշխատին :

Բնէնօրեայ և շաբաթական օրագիրներէն զատ , որ հազարի կը մօտենան , կան իսկ մը օրագիրներ ալ կամ ամսական և կամ եռամսական . ամսականները ընդհանրապէս շաբաթական կը կոչուին և եռամսականները կնիքով կամ խոյլ :

Բնգղիացւոց ամէն օրագիրներն ալ միօրինակ կը զանազանին ուրիշ ազգաց օրագիրներէն՝ ազգասիրական ոգովը , որ երբեմն նաև չափազանց ալ կ'ըլլայ . վերջի աստիճանի կը սիրեն իրենց ազգին համար սեփականել հռովմէական բանաստեղծին այս խօսքը .

Իսկ դու իշխել աշխարհի կալ քեզ պահեստ . որն որ Բնգղիական տէրութեան սկըզբունք մը դարձած է , և իր ունեցած անբաւ գաղթականութիւններովը այս խօսքս կերպով մը կը ստուգէ :

Օայս վերջին հատուած կը սեպենք Բնգղիացւոց վիճակագրութեան վրայ , ըստ բաւականին խօսած ըլլալով նախ ընթաց յօդուածներով . յաջորդ թերթերով ալ կու տանք Բնգղիացւոց վիճակագրական տեղեկութիւնները , որ այժմեան պարագաներուն մէջ կրնան ախորժելի ըլլալ մեր ընթերցողաց :

Հ. Հ. Թ